

Pràcticum II

El coneixement institucional

Eva Bretones Peregrina
Rodrigo Lanza Huidobro
Gemma Linares Molina
José Antonio Morán Vega
Roser Nin Blanco
Asun Pié Balaguer
Jordi Solé Blanch
Raúl Velasco Sánchez

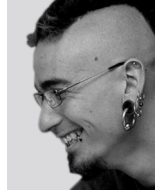
PID_00190994

Material docent de la UOC

Eva Bretones Peregrina

Educadora social, llicenciada en Filosofia i Ciències de l'Educació, màster en Investigació bàsica i aplicada en antropologia i doctora en Pedagogia per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). La seva trajectòria professional ha combinat l'acompanyament educatiu a adolescents i joves amb dificultats de participació sociocomunitària i la docència a la universitat. Professora al Departament de Pedagogia Aplicada de la UAB fins al 2009, actualment és professora d'Educació Social a la UOC. Col·labora amb el Grup de Recerca Mossa i Grafo de la UAB, i és membre del Grup de Recerca LES, de la UOC.

Rodrigo Lanza Huidobro

Estudiant d'Antropologia a la Universitat de Barcelona. El 2006 ingressa a la presó. Ha treballat en diversos cursetratges, tant dins com fora de la presó. Ha impartit diverses conferències sobre el sistema penitenciari i la seva vivència a la presó juntament amb diverses associacions, entre les quals hi ha Amnistia Internacional. Actualment, treballa en el setmanari *Directa* i milita en diversos moviments socials mentre s'edita aquest material. Continua pendent d'obtenir el tercer grau i a l'espera de finalitzar la condemna, lluitant per l'absolució. El seu cas i el dels seus companys ha estat un dels més controvertits dels últims anys a Barcelona.

Gemma Linares Molina

Educadora social. A l'inici de la seva carrera professional va treballar amb adolescents tutelats i joves extutelades per la Direcció General d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència (DGAIA). Posteriorment, es va especialitzar en l'acompanyament a dones en situació de violència i les seves filles i fills, camp en el qual té disset anys d'experiència. Actualment, és directora d'un recurs especialitzat en violència masclista. A més, compagina la seva tasca amb formació presencial i en línia específica sobre la temàtica per a professionals del camp social. És coautora d'*Els serveis d'acolliment i recuperació. Una resposta integral a la violència masclista*, del gener del 2010.

José Antonio Morán Vega

Doctor en Pedagogia per la Universitat Rovira i Virgili (URV), diplomad en Magisteri per la Universitat de Salamanca i educador social. Professor associat de la URV de Tarragona des del curs 1999 fins al curs 2010 en l'àrea de teoria i història de l'educació. Actualment, fa de consultor a la UOC i treballa com a educador social en medi obert al Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya. La seva línia de recerca se centra en el camp de la pedagogia social. És autor de *Delincuencia juvenil en la clase media* (PPU, 2002), i també d'altres publicacions acadèmiques i divulgatives.

Roser Nin Blanco

Antropòloga per la UNED i educadora social per la Universitat de Barcelona. Màster en Drogodependències i sida, postgraduada en Estudis i en polítiques de joventut per la Universitat de Lleida. Actualment està acabant el DEA d'Antropologia Social i Món Contemporani a la UNED. Fa més de dotze anys que treballa com a educadora social amb joves en centres de protecció, com a tècnica de joventut, i a Serveis Socials. Des del 2005 ha coordinat i participat en tres recerques relacionades amb la joventut i les migracions a Barcelona, Vilafranca del Penedès i Lleida. També ha estat professora associada de la Universitat de Lleida. És coautora de *Jóvenes "latinos" en Barcelona. Espacio público y cultura urbana* (Anthropos, 2006), obra dirigida per Carles Feixa, i ha publicat diversos articles entorn de l'antropologia de la joventut, les migracions, etc.

Asun Pié Balaguer

Doctora en Pedagogia per la Universitat de Barcelona i educadora social. Ha estat professora de la Universitat Ramon Llull fins al 2010. Actualment, és professora dels Estudis de Psicologia i Ciències de l'Educació de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). És professora associada a la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. Les seves línies de recerca principals se centren en la participació ciutadana en matèria de polítiques de dependència, la construcció social de la discapacitat i les seves noves formes d'inclusió social, amb un aprofundiment especial en els moviments socials i pedagògics crítics i la seva incidència en l'educació social. Algunes publicacions destacades són *Pedagoqueer: resistencias y subversiones educativas* (2011); *Discapacitat, vulnerabilitat i dependència: la corporeització de la pedagogia* (2011); *Educació social i Teoria queer: de l'alteritat o les dissidències pedagògiques* (2009); *De la teoria queer i les altres maneres de pensar l'educació* (2009). Milita pels drets de les persones amb diversitat funcional en col·laboració amb el Fòrum de Vida Independent. Col·labora amb el Grup de Recerca ATIC (UOC) i és membre del Grup de Recerca LES (Laboratori d'Educació Social) de la UOC.

Jordi Solé Blanch

Doctor en Pedagogia per la Universitat Rovira i Virgili (URV) i educador social. Ha treballat com a professor associat de la URV fins al 2009. Actualment, és professor propi dels Estudis de Psicologia i Ciències de l'Educació de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). Ha desenvolupat la seva activitat professional com a educador social en diferents centres de protecció i en els serveis socials. També ha treballat com a pedagog en un equip d'atenció a la infància i l'adolescència (EAIA). Els seus temes d'estudi se centren en les àrees de teoria i història de l'educació, antropologia de l'educació i de la joventut i la formació d'educadors socials. És autor d'*Antropología de la Educación y Pedagogía de la Juventud. Procesos de enculturación* (Injuve, 2008), i també d'altres publicacions acadèmiques i divulgatives. Forma part del Grup de Recerca LES (Laboratori de l'Educació Social) de la UOC.

Raúl Velasco Sánchez

Periodista i escriptor. Treballa com a productor de Radio Nikosia i director de l'espai a Ràdio Rubí "El fil de la troca". Durant els últims anys ha fet tasques de guionista, productor i locutor en diferents magazins radiofònics. És membre de la junta directiva de l'Associació Sociocultural Radio Nikosia i del comitè científic de la Fundació El Drago (Lanzarote). Acaba de publicar *Levántese quien pueda y otros relatos* i *Anatomía de un espejo roto*, a l'editorial Grupo GP Ediciones.

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats per la professora: Asun Pié Balaguer (2012)

Primera edició: setembre 2012

© Eva Bretones Peregrina, Rodrigo Lanza Huidobro, Gemma Linares Molina, José Antonio Morán Vega, Roser Nin Blanco, Asun Pié Balaguer, Jordi Solé Blanch, Raúl Velasco Sánchez

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2012

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Eureka Media, SL

Dipòsit legal: B-17.164-2012

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Introducció

El material que aquí presentem no és còmode de llegir. No ho és per tot allò que anuncia i denuncia amb relació al món institucional en el qual s'inscriu l'educació social. Així, no cal esperar un discurs unitari, coherent i fermament lligat, sinó, més aviat, una veu fragmentada des de la qual es recull el testimoniatge de pràctiques professionals i experiències vitals que han estat marcades –o que ho continuen estant encara– per institucions diverses. No volem dir amb això que rebutgem la possibilitat d'oferir un marc teòric des del qual introduir el coneixement de les institucions. De fet, aquest és un dels objectius principals de l'assignatura, però ens sembla fonamental complementar-lo amb un altre tipus d'aproximació que ens permeti parlar des d'una posició diferent, això és, subjectiva. Per aquest motiu, el manual que teniu a les mans es divideix en dos blocs diferenciats. En el primer, constituït pels dos primers mòduls, trobareu una explicació historicodescriptiva entorn de les institucions socials, la construcció del saber i les pràctiques professionals que s'hi despleguen, i també les bases conceptuals des de les quals plantejar l'anàlisi institucional. En el segon, en el qual s'inclouen la resta de mòduls, trobareu aquesta diversitat de veus amb les quals s'ha construït un mosaic de pràctiques i vides que expliquen com són encarnades les dinàmiques institucionals pels subjectes que habiten en diferents establiments, sigui perquè hi treballen, sigui perquè hi són atesos o protegits, però també aïllats, reclosos o empresonats.

El resultat d'aquesta proposta no eludeix les contradiccions que genera l'acompanyament professional en el món institucional. El nostre interès rau a dialogar a partir d'aquestes contradiccions per a obrir preguntes que ens permetin mantenir una actitud crítica. No tractem, doncs, de donar respostes, ni tan sols que el lector les trobi o construeixi, sinó d'obrir o produir, incessantment, sospites sobre la praxi professional que es desenvolupa a les institucions. Una actitud que pot ser molesta i incòmoda, però indispensable per a exercir l'educació social.

Un educador més o menys orientat en la seva tasca diària no es pot (ni s'ha de) quedar indiferent davant allò que fa i diu sobre els altres. Sospitar és una cosa que obre l'enginy, produeix obertures, encara que de vegades danyi i desanimi, però és, com hem dit, irrenunciable en el terreny ètic. La qüestió que hem de tenir clara per endavant és que intuïm alguna cosa que ens molesta, ens pregunta sobre això i, en aquest acte de preguntar, inicia un canvi. Modifiquem la percepció, les idees, les actuacions a favor d'una apertura més gran dels sabers, una renúncia a saber-ho tot sobre l'altre. No hi ha

aquí, llavors, veritat o saber totalitari. Hi ha una tasca diària, un context, una contingència que ens assenyala coses. Qüestions que poden, eventualment, orientar la pràctica professional mitjançant brúixoles transitòries.

Sens dubte, ha estat i continua essent un error de conseqüències dramàtiques pensar-se sabedor de la realitat aliena. Aquest és el motiu, juntament amb l'exclusió permanent que ha patit l'experiència encarnada del món acadèmic, el que ens ha fet incloure en el material vuit relats de vida. Hi trobareu, doncs, contextos i realitats diverses. En alguns casos són educadors els qui relaten aquesta experiència, en d'altres, veus silenciades, cossos castigats, persones que, simplement, prenen la paraula. Tots ells ens parlen des dels seus llocs d'experiència. Alguns han reconegut, fins i tot, l'efecte catàrtic dels seus escrits. En qualsevol cas, l'educació social es fa, aquí, cos, s'encarna, es viu, es pateix, es dol, s'encoratja, s'aplaudeix o s'espera... Per això, el pes del material es concentra en aquests relats.

Hi trobareu textos que descriuen escenaris diferents sobre una mateixa temàtica (per exemple, entorn de la presó o de les intervencions institucionals sobre la diversitat funcional), escrits que expliquen un mateix esdevenir sense parades ni enllaços, relats que desesperen en el seu sentir circular i obsessiu, perquè qui els escriu no pot escapar dels efectes de la intervenció institucional, textos més aviat tristos, d'altres no tant; alguns, potser, una mica distants; d'altres, en canvi, totalment travessats pels afectes. Paraules singulars que ens parlen de percepcions, relacions i interpretacions del fenomen institucional que hi van viure o que hi continuen vivint. S'ha tractat, per tant, d'explicar quin tipus d'experiències, vinculades al sentiment de la professió i a la vivència d'aquestes pràctiques, trobem al món real. Els textos interpel·len el lector des de les seves vivències, contradiccions, des dels seus empresonaments, abusos, controls, esperances o interrogants. No s'ha velat la realitat de les paraules, ni dels afectes. Pensem, sobre aquest tema, que és necessari transmetre què succeeix a la vida de les persones, què succeeix a les institucions, què succeeix des dels diferents rols, poders i sabers que travessen les institucions. En fi, com aquestes marquen els cossos allà inscrits, en els quals no sempre és possible velar la tragèdia.

En aquest manual trobareu, doncs, un exercici lliure d'escriptura. Passareu de la distància teòrica de la primera part del manual a l'agitació vital que representa la confrontació amb allò que passa als centres, als cossos, a les ments i als afectes dels subjectes. En definitiva, allò que "ens passa", a cadascun des del seu lloc, en les *anades i vingudes* institucionals. Alguns vitalment molt més afectats que d'altres: subjectes psiquiàtritzats, internats, tancats, agredits... Altres de menys sentits perquè suposen, al cap i a la fi, una parcel·la de la seva vida: la de ser educadors socials d'una institució qualsevol.

Dels relats es desprenen també els sentiments de la professió. Sentiments que, de vegades, poden semblar foscos, tristos, paradoxals, complexos, amargs, però també irònics i amb sentit de l'humor quan s'aconsegueixen allunyar

de l'experiència viscuda i del marc institucional. En qualsevol cas, sentiments plurals. És aquesta diversitat de discursos el que hem volgut reflectir aquí. El propòsit no és un altre que continuar embastant, ara en el marc de la formació, una reflexió incessantment oberta sobre el sentit de l'educació social i, particularment, de les seves institucions. La nostra professió no és una cosa tancada per endavant, és una cosa connectada amb la vida, amb el patiment, en fi, amb allò social. Probablement d'educació social no n'hi ha només una; n'hi ha tantes com hermenèutiques possibles sobre aquesta tasca. Per això, en última instància, es tractarà que l'estudiant agafi i reculli aquest saber que connecta amb la història de la professió i, particularment, amb els subjectes d'aquesta història, per fer-ne alguna cosa, alguna cosa subjectiva, particular. És a dir, per construir-se la seva pròpia hermenèutica de la professió.

Aquests *dirs* que aquí es plantegen, insistim, són particulars, contingents i històrics. Particulars perquè es nuen a les perspectives biogràfiques dels seus autors. Contingents perquè s'emmarquen en territoris institucionals que, d'una manera o una altra, determinen el que hi succeeix i el que els autors poden dir. I històrics perquè es donen en marcs temporals pretèrits i presents que ens ajuden a comprendre alguna cosa del temps i els temps en l'educació social. Sobre el que produeixen, diuen o callen aquests relats es treballarà, doncs, al llarg de l'assignatura, sense menystenir-ne l'articulació teòrica amb els dos primers mòduls d'aquest manual.

Ens apropiem l'opinió de Max van Manen quan ens diu el següent:

“El interés actual por los relatos y la narrativa puede ser visto como la expresión de una actitud crítica ante el conocimiento como racionalidad técnica, como formalismo científico, y ante el conocimiento como información. El interés por la narrativa expresa el deseo de volver a las experiencias significativas que encontramos en la vida diaria, no como un rechazo de la ciencia, sino más bien como método que puede tratar las ocupaciones que normalmente quedan excluidas de la ciencia normal.”

(Max van Manen, cit. a Duch i Mèlich, 2005, p. 313)

Hi ha, doncs, en la nostra proposta un gir epistemològic pel que fa a la construcció del coneixement. La mentalitat il·lustrada va bandejar la narració, l'emoció, els afectes, de l'àmbit del saber científic. Quan l'herència de la il·lustració s'enfonsa, entra en crisi, tot el que havia estat exclòs o, més aviat, etiquetat com a no-saber, ressurgeix amb afany. Assistim, llavors, a aquest ressorgiment, que el positivisme va pensar com un-altre-que-no-diu-res. En fi, a una rehabilitació de la narració, dels afectes, de les subjectivitats i particularitats que, sens dubte, pensem en clau de saber que sí-sap, nuat a allò humà, als seus escenaris i a aquests subjectes que ens expliquen el que senten i experimenten, el que suporten i no poden dissimular.

Lectura recomanada

L. Duch i J. C. Mèlich (2005). *Escenarios de la corporalidad: antropología de la vida cotidiana 2/1*. Madrid: Trotta.

Objectius

Aquesta assignatura es proposa abordar els objectius següents:

- 1.** Conèixer els referents històrics i l'entorn del naixement de les institucions socials.
- 2.** Adquirir criteris per a l'anàlisi institucional.
- 3.** Conèixer algunes de les dificultats i contradiccions de la pràctica professional.
- 4.** Reflexionar sobre els relats professionals i vivencials recollits en el material de l'assignatura.
- 5.** Adquirir una actitud criticoreflexiva degudament fonamentada sobre la praxi professional.

Continguts

Mòdul didàctic 1

L'educació social i les institucions

Jordi Solé Blanch

1. Acollir o rebutjar l'“anormal”
2. Saber mèdic i ordre institucional
3. La institucionalització de l'exclusió
4. L'estatus tècnic dels problemes socials i les pràctiques professionals
5. El futur crític de les institucions
6. Notes crítiques entorn de l'educador social i les institucions

Mòdul didàctic 2

Bases per a l'anàlisi institucional

Asun Pié Balaguer

1. Lògiques institucionals contemporànies
2. Efectes institucionalitzadors
3. Demanda i consentiment
4. La norma i la institució
5. De la *immunitas* a l'extitució
6. La institució esclatada

Mòdul didàctic 3

Relats

Eva Bretones Peregrina, Rodrigo Lanza Huidobro, Gemma Linares Molina, José Antonio Morán Vega, Roser Nin Blanco, Asun Pié Balaguer, Jordi Solé Blanch i Raúl Velasco Sánchez

1. Relat I. Persones diverses i llocs de discòrdia
2. Relat II. La recuperació de la bogeria. Del camí terapèutic a l'altiplà nikosià
3. Relat III. La pràctica professional de l'educador social en l'àmbit penitenciari
4. Relat IV. A la meva pell
5. Relat V. De les supervivències als temps per decidir
6. Relat VI. Sense res per ensenyar
7. Relat VII. Un viatge a les Trobriand
8. Relat VIII. Teixir vincles amb joves migrats

Bibliografia

Domènech, M., Tirado, F. J., Traveset, S., i Vitores, A. (1999). La desinstitucionalització i la crisi de les institucions. *Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 12, 20-31.

Foucault, M. (2004). *Nacimiento de la biopolítica*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica de Argentina.

Foucault, M. (1975/2008). *Vigilar y castigar*. Madrid: Siglo XXI.

Frigerio, G. i Poggi, M. (2003). *El análisis de la institución educativa. Hilos para tejer proyectos*. Buenos Aires: Santillana.

Goffman, E. (1961). *Internados: ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales*. Madrid: Amorrortu.

Polin, D. (2006). *Cadre en institution face à l'institution du cadre? La Lettre de l'Enfance et de l'Adolescence*, 1, 63, 61-66.

Núñez, V. i Tizio, H. (Coord.). (2010). *Encrucijadas de la educación social: orientaciones, modelos y prácticas*. Barcelona: Editorial UOC.

Tizio, H. (2002). Sobre las instituciones. A V. Núñez (Coord.), *La educación en tiempos de incertidumbre: las apuestas de la Pedagogía social* (pp. 195-211). Barcelona: Gedisa.